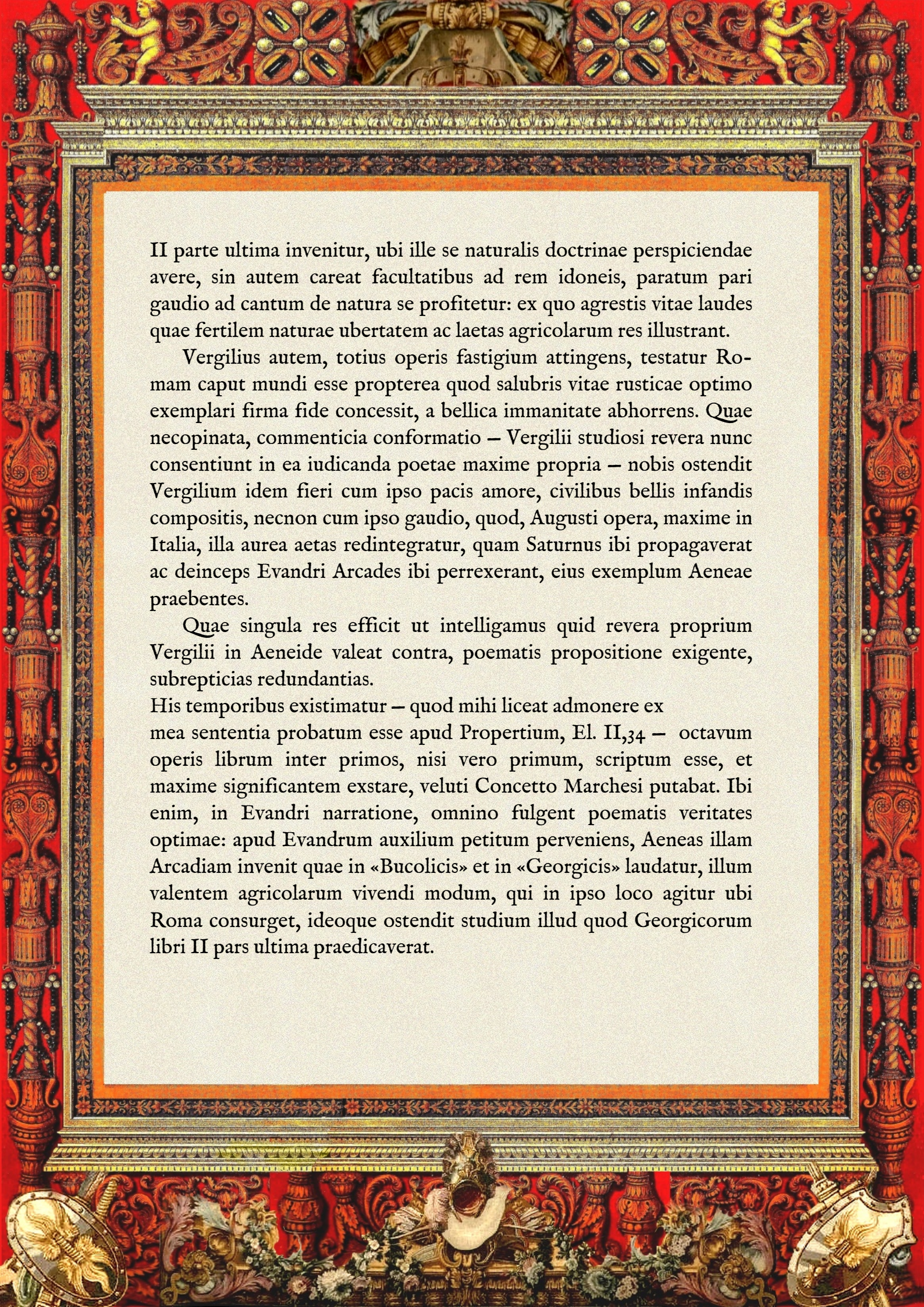

Quae igitur Vergiliani carminis potissimae sententiae in ceteris operibus manebunt. Pertinacis doctorum erroris nescio quo casu, cum Aeneis adhuc perfectum opus maxime concinnum existimetur, carmen autem ab auctore optime expolitur, videlicet Georgicon, in discrepantia positum habetur, adeo ut recentissimi studiosi Americani singillatim quattuor libros intelligendos esse vellent. Ad auferendum dubium animadvertere sufficit res actas cum carmen scriptum est: quod vero initium habuit in summo Italiae discrimine: civilium bellorum causa Urbs annonam quasi impeditam querebatur ideoque italici agricolae in ei victu praebendo omnes curas ponebant; inde in poematis libro I «labor improbus» ab Iove statutus veluti dura lex ostenditur. Posterioribus autem annis res paulatim restituebantur ita ut Vergilius alacriter ad iuventutis sententias rediret, quibus carmen consecravit.

Iam igitur in libro II mundus primo vere conditus celebratur, ibidemque ecce illae laudes Italiae, cuius ager feracissimus pro omnibus ceteris regionibus praedicatur, tamquam in libro III poeta Italicae vitae pastoralis laudes renovat.

Italia ergo «Saturnia tellus» appellatur, revocata fabula ex qua Saturnus, Latii regionis hospes, ibi aureae aetatis beatitudinem propagaverat. Quae mens in libro IV non desinit, ubi memoratus Corycius senex suo hortulo contentus, et maxime apium culturae narratio, quae parvi laboris est, ipsis apibus a quodam divino consilio edoctis, rustici operis laetum sensum repetunt; Orphei autem fabula reficientem cantus de natura virtutem significat, ac poetae propositum in laudibus vitae agrestis canendis prorsus ostendit. Cuius mentis vero summa ac Vergilii vivissima purissimaque sententia in libri

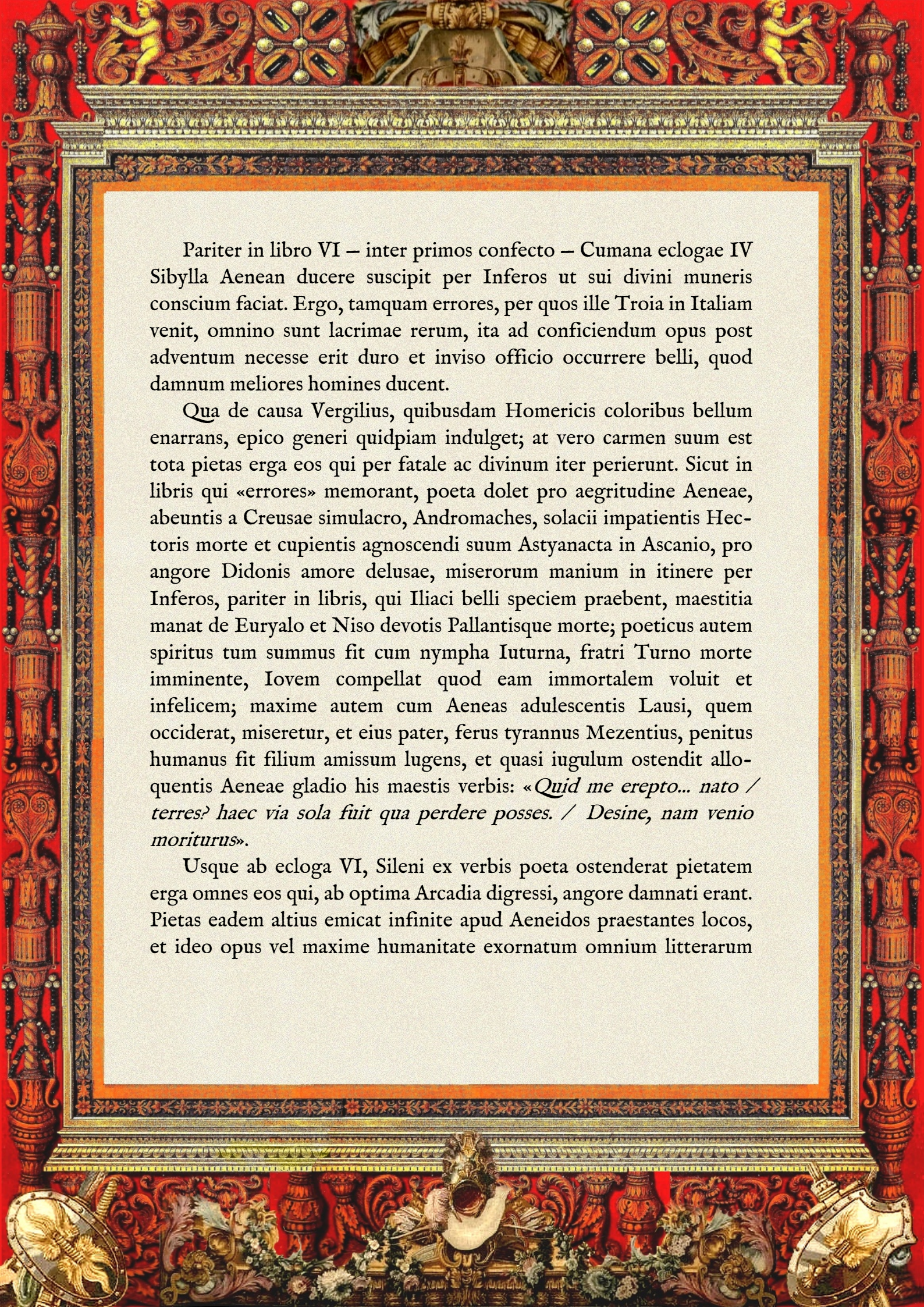

II parte ultima invenitur, ubi ille se naturalis doctrinae perspicendi
avere, sin autem careat facultatibus ad rem idoneis, paratum pari
gaudio ad cantum de natura se profitetur: ex quo agrestis vitae laudes
quae fertilem naturae ubertatem ac laetas agricolarum res illustrant.

Vergilius autem, totius operis fastigium attingens, testatur Ro-
mam caput mundi esse propterea quod salubris vitae rusticae optimo
exemplari firma fide concessit, a bellica immanitate abhorrens. Quae
necopinata, commenticia conformatio – Vergilii studiosi revera nunc
consentiunt in ea iudicanda poetae maxime propria – nobis ostendit
Vergilium idem fieri cum ipso pacis amore, civilibus bellis infandis
compositis, necnon cum ipso gaudio, quod, Augusti opera, maxime in
Italia, illa aurea aetas redintegratur, quam Saturnus ibi propagaverat
ac deinceps Evandri Arcades ibi perrexerant, eius exemplum Aeneae
praebentes.

Quae singula res efficit ut intelligamus quid revera proprium
Vergilii in Aeneide valeat contra, poematis propositione exigente,
subrepticias redundantias.

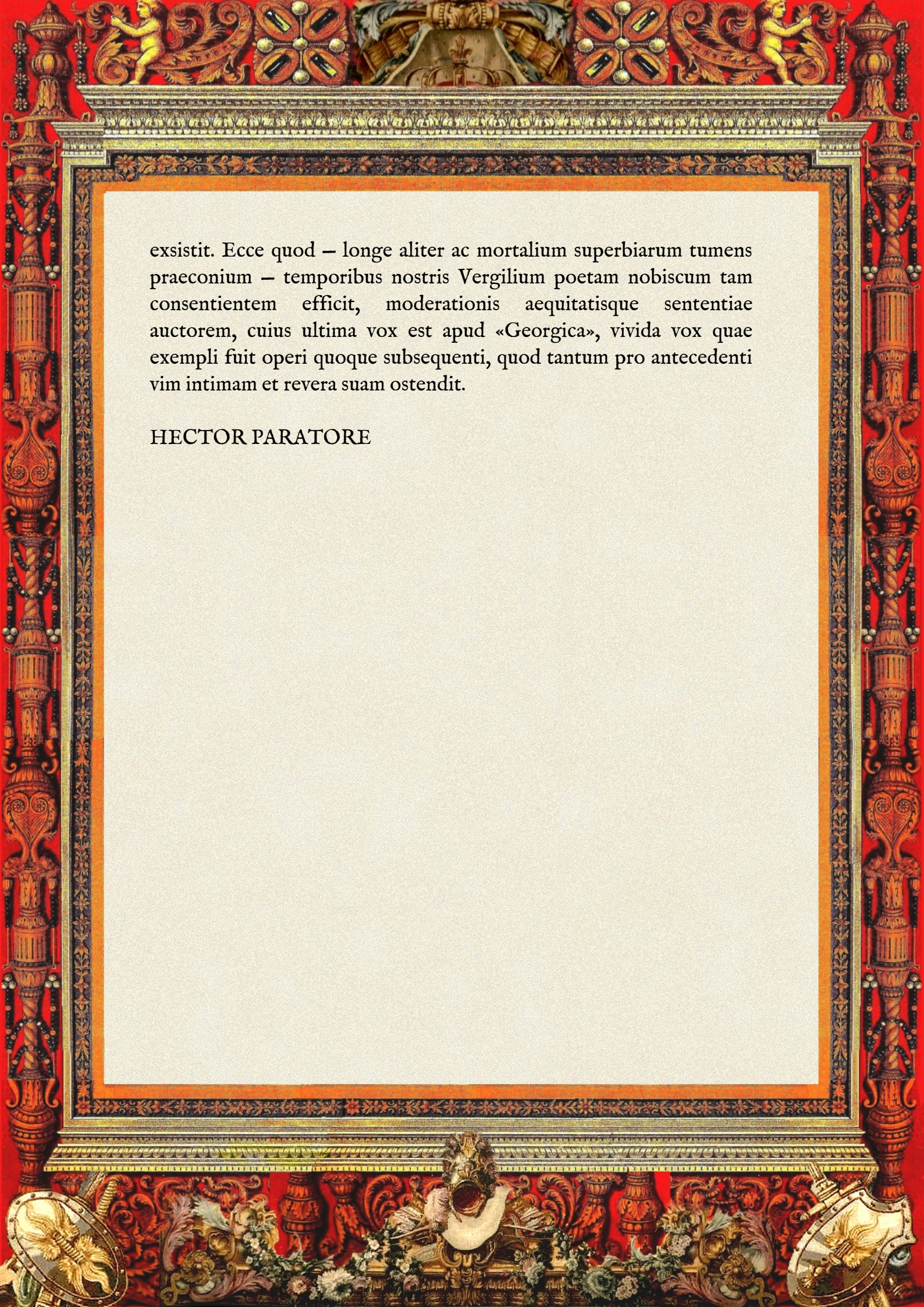
His temporibus existimatur – quod mihi liceat admonere ex
mea sententia probatum esse apud Propertium, El. II,³⁴ – octavum
operis librum inter primos, nisi vero primum, scriptum esse, et
maxime significantem exstare, veluti Concetto Marchesi putabat. Ibi
enim, in Evandri narratione, omnino fulgent poematis veritates
optimae: apud Evandrum auxilium petitum perveniens, Aeneas illam
Arcadiam invenit quae in «Bucolicis» et in «Georgicis» laudatur, illum
valentem agricolarum vivendi modum, qui in ipso loco agitur ubi
Roma consurget, ideoque ostendit studium illud quod Georgicorum
libri II pars ultima praedicaverat.

Pariter in libro VI – inter primos confecto – Cumana eclogae IV Sibylla Aenean ducere suscipit per Inferos ut sui divini muneris conscium faciat. Ergo, tamquam errores, per quos ille Troia in Italiam venit, omnino sunt lacrimae rerum, ita ad conficiendum opus post adventum necesse erit duro et invisio officio occurrere belli, quod damnum meliores homines ducent.

Qua de causa Vergilius, quibusdam Homericis coloribus bellum enarrans, epico generi quidpiam indulget; at vero carmen suum est tota pietas erga eos qui per fatale ac divinum iter perierunt. Sicut in libris qui «errores» memorant, poeta dolet pro aegritudine Aeneae, abeuntis a Creusae simulacro, Andromaches, solacii impatientis Hectoris morte et cupientis agnoscendi suum Astyanacta in Ascanio, pro angore Didonis amore delusae, miserorum manium in itinere per Inferos, pariter in libris, qui Iliaci belli speciem praebent, maestitia manat de Euryalo et Niso devotis Pallantisque morte; poeticus autem spiritus tum summus fit cum nymphea Iuturna, fratri Turno morte imminente, Iovem compellat quod eam immortalem voluit et infelicem; maxime autem cum Aeneas adolescentis Lausi, quem occiderat, miseretur, et eius pater, ferox tyrannus Mezentius, penitus humanus fit filium amissum lugens, et quasi iugulum ostendit alloquentis Aeneae gladio his maestis verbis: «*Quid me erepto... nato / terres? haec via sola fuit qua perdere posses. / Desine, nam venio moriturus*».

Usque ab ecloga VI, Sileni ex verbis poeta ostenderit pietatem erga omnes eos qui, ab optima Arcadia digressi, angore damnati erant. Pietas eadem altius emicat infinite apud Aeneidos praestantes locos, et ideo opus vel maxime humanitate exornatum omnium litterarum

existit. Ecce quod – longe aliter ac mortalium superbiarum tumens
praeconium – temporibus nostris Vergilium poetam nobiscum tam
consentientem efficit, moderationis aequitatisque sententiae
auctorem, cuius ultima vox est apud «Georgica», vivida vox quae
exempli fuit operi quoque subsequenti, quod tantum pro antecedenti
vim intimam et revera suam ostendit.

HECTOR PARATORE